

ADELINA DOGARU

AZ ÚJ EMBER SZOVJETIZÁLÁSA ROMÁNIÁBAN A KOMMUNISTA HATALOMÁTVÉTEL UTÁN

■ Az 1947 és 1965 közötti időszakot a régivel való küzdelem határozza meg, a kommunista értékek és érdekek ellenfeleinek kiiktatása. Az 1947 utáni években a román elit írásaiban domináns szerephez jut a Szovjetunió vonzása. A szovjet ember iránti csodálat természetesen könnyedén alakul át propagandaanyaggá.

Egy tanulmányában, amelyik a román kommunizmus mítoszait feldolgozó kötetben olvasható, Adrian Cioroianu idéz néhány olyan reflexiót, amelyik a Szovjetunióban felépített, fantasztikusnak tűnő társadalomra vonatkozik, és amelynek Romániába történő átültetése a beszámolók születése idején éppen folyamatban volt. „A Szovjetunióba tett utazásom, bármennyire sietős is volt, és bármennyire kevésbé volt lehetőségem arra, hogy a dolgok mélyére hatoljak, arra ösztönzött, hogy tanulmányozzam a szovjet alkotmányt, más módon nem sikerült volna megmagyaráznom magamnak olyan dolgokat, amelyek feltűntek még a sietős utazónak is. És az olvasás során minden egyszerűvé és világossá vált. A Szovjetunió alapokmánya [...] tényállásokat hitelesít, és ezekért vállal felelősséget, előrehaladott folyamatokat jelez, és nem egy utópisztikus köztársaság túllontúl szép és megvalósíthatatlan álmait nyilatkoztatja ki. [...] Nem olyan hazug fogadkozások gyűjteménye ez, mint amilyenekkel hosszú időn át a saját alkotmányunk tele volt.”¹

Az irodalom és a sajtó olyan csatornákként működtek, amelyeken keresztül nyíltan kinyilatkoztatásra került a

romániai kommunista törekvések célja: „a szovjet ideál elérése”. Természetesen a konkrétumok terepén is mozgásba lendült a politikai gépezet: a hatalom megerősítése, az új elit kialakítása és a társadalmi reform végrehajtása volt a prioritás.

Mihail Sadoveanu megírta *Keletről árad a fény* című könyvét, megalakult a Román–Szovjet Baráti Társaság (ARLUS), nagy erővel zajlott a szovjet szerzők román nyelvre való fordítása, a sajtó pedig tele volt a szovjetunióbeli életet bemutató cikkekkel. A szovjet ipart és műszaki újításokat folyóiratszámok és évkönyvek tárgyalták.

A Szovjetunió köré ugyanakkor a jelenkori folklór külső és belső nézőpontból egyaránt izgalmas történehműt szőtt, amelyik az ötvenes évek Romániájában szélesebben terjedt. Számos tényező játszott közre abban, hogy ezek a történetek ilyen nagy hatást gyakoroltak a korabeli közegben: politikai, történelmi, társadalmi és propaganda-szemponatok egyaránt felmerülnek. Mindenekelőtt a Moszkva érdekszférájába került kultúrák központilag irányított szovjetizálása került napirendre, és ez voltaképpen egybeesett a román kommunista vezetők érdekeivel, akik a szovjet mítoszt saját hatalmi pozíciójuk megerősítésére használták. A „keletről jövő fény” által inspirált elit voltaképpen egy politikai utópiát kínált ezáltal a román társadalomnak, amely a valóság propagandaeszközökkel történő meghamisításán alapult. Másodsorban, de a terepen valójában hatásosabban érvényesült az a társadalmi

összetevő, amelyik a lakosságnak a Romániában állomásozó szovjet csapatokkal való kontaktusaiból származott. A pletykák és történetek gyorsan terjedtek. A falvakat általában sokkolta a szovjet jelenlét, a városokat kevésbé. A városokban megvolt az az előny, hogy a visszaéléseket ellensúlyozták azok az ünnepek, katonai parádék, felvonulások, bálók és egyéb társadalmi események, amelyeken a szovjet tisztok a román elittel együtt vettek részt, és amelyek a megszálló hadsereg és a lakosság közötti egyetértést mímelték. Mindezek a rendezvények jelentősen csökkentették azt az általános szorongást, amelyet egyébként a fegyveres megszállás jelentett.

Ugyanakkor a háború lezárulásával és a román hadsereg hazatérésével (amely akár a szovjetek ellen, akár az ő oldalukon harcolt) új narratívátípus került be a köztudatba, amely ezúttal magát a szovjetunióbeli életet és az oroszokat állította középpontba. Terjedni kezdtek a romániai illegális kommunista tapasztalatokból ihletődő történetek is, illetve a francia, spanyol, olasz ellenállás résztvevőinek élettörténetei. Az ilyen jellegű történeteket viszont a hatalom gyorsan határozott kontrollnak vetette alá, hogy megakadályozza az olyan kellemetlen igazságok forgalomba hozatalát, amelyek nem illeszkedtek az aktuális politikai stratégiába.

Az állami közigazgatás moszkvai kánonok szerinti újrendezése azt feltételezte, hogy a társadalmi csoportok egymástól jól elkülöníthető kategóriákat jelentsenek, és ennek megfelelő címkéket kapjanak. Problémák azonosítására volt szükség, illetve az ellenség stigmatizálására ahhoz, hogy beindulhasson az államilag irányított akcióterv. Figyelemre méltó az a törekvés, amely az egyének elszemélytelenítésére irányult, és a társadalmi csoporttal való azonosítást vagy a szovjet kommunista mitológia valamely prototípusához való kapcsolást feltételezte – utóbbiak a kortárs történetek formájában ekkor már Romániában is jelen voltak. Az új társadalmi szerepek leosztása

osztályszerepek szerint, a marxista-leninista koncepció alapján történt – számolva azokkal az egyéni opciókkal is, amelyek a kommunista elvek elfogadását vagy ellenkezőleg, a hatalommal való együttműködés megtagadását jelentették.

Az egyén „kezelése” egyre átfogóbb módszerek alapján történt. Mint fentebb jeleztem, az egyének felosztása rendszeren belüliekre és rendszeren kívüliekre, jókra és rosszakra, barátokra és ellenségekre egyre hangsúlyosabbá vált, és a társadalmi rend megváltozását jelentette és kísérte. Következésképpen szükségessé vált a vezetők új osztályának (ki)nevelése, de ugyanúgy az alávetett rétegek és az ellenség nevelése is. Mindez a marxista nevelés elméletei szerint zajlott. A történelem ismételte és megsokszorozta önmagát, és újabb és újabb reprezentációkat állított elő azon antropológiai kánon számára, amelyben meg kellett konstruálni az új embert. A szovjet típusú új ember a romániai közegbe érkezett, azoknak a jelzőknek a teljes arzenáljával együtt, amelyekre a szovjet forradalom utáni években tett szert.

A legkülönbözőbb jellegű szövegekben bukkan fel az egyén kollektív szellemében történő nevelésének visszatérő gondolata. Az emberi létezés minden szintjén érvényesült a marxista-leninista megalapozású, Párt által irányított oktatás és nevelés gondolata.

Megjelentek azok a kommunista kiadványok, amelyek által a propaganda elkezdte az új ember narratív reprezentációinak felépítését. Az egyik fontos, leggyakoribb narratív toposz ekkortájt az „élet a gyárban”. Felbukkannak az első román sztahanovisták.

„A kommunisták mozgósítják a párttonkívu munkásokat annak érdekében, hogy haladó munkamódszereket alkalmazzanak. A buhuși-i posztógyár déli egységének termelési értekezletén például Vasile Dascălu kommunista főnőmunkás rámutatott arra, miként képes túlteljesíteni a tervben előírt feladatokat. A szövödei előkészítés északi részlegén pedig Măria Trifaș ve-

zető szövönő osztotta meg a részleg munkatársnőivel azokat a tapasztalatokat, amelyeket az előrehaladott munkamódszerek alkalmazása és a Csutkihmozgalomba való bekapcsolódás során szerzett.”²

A gyárak életére így Romániában korábban elképzelhetetlen médiafigyelem irányul. Az erőteljes iparosítással egy időben a munkásimázs is épül lépésről lépésre, a marxista doktrínának megfelelően. Az újságokban a román munkások Alekszej Sztahanovhoz hasonlóan pozitív méltatásban részesülnek, illetve irodalmi hőökké válnak. Mindez fokozatosan egy olyan mítosz kialakulásához vezetett, amely a valóságot mindegyre arra ösztönözte, hogy próbáljon megfelelni neki. Az ismétlődő képzet, akár a Vasile Dascălu, akár a Mitrea Cocor nevet viselte éppen, rövid idő alatt alakítani kezdte a realitást, amelynek egyre kevésbé volt mersze ellentmondani a mítosznak. A proletár robotképe a sajtóban gyakran irodalmi példákra épült, míg a proletkultista logikájú irodalom azt állította önmagáról, hogy a valóságot írja le, így a fikció fogalma gyanússá vált, miközben a sajtó is és az irodalom is voltaképpen egy olyan fikció felépítésén dolgozott, amelynek a valóságot kellett hosszú távon helyettesítenie. [...]

A munka általi nevelés régi marxista elméletét sikerrel alkalmazták ebben a korszakban, mint azt a *Lupta de clasă* című lap egyik 1954-es cikke is tanúsítja:

„Az új típusú, formájában nemzeti, tartalmát tekintve szocialista kultúra létrehozásának egy sor mélyreható, minőségi jellegű átalakuláson kell alapulnia, amelyek népünk életét érintik. A múltban, a burzsoá-földesúri rendszer idején éles antagonizmus feszült a fizikai és szellemi munka között. Az értelmiségi réteg nagy többségét tekintve a kizsákmányoló osztályok és a burzsoá-földesúri államrend érdekeit szolgálta.”³

Az idézet jól szemlélteti a munka uniformizálására vonatkozó sztálinista ideológiát, amely a kétféle típusú mun-

ka közötti különbségek eltörlésére irányult. Az uniformizálás igen erős kihatással volt a mentalitás szintjén a munkásosztály rétegében, illetve a faluról a városokba költözött parasztság körében, amely ekkoriban új munkaerőt jelentett az iparosítás kivitelezése során. Életszínvonaluk reális javulása, amely ugyanakkor annak elhintésével járt együtt, hogy az általuk végzett munka értékesebb az osztályellenség vonzáskörébe került értelmiségiekénél, hozzájárult egy olyan kollektív identitás kialakulásához, amely ezekre az elvekre épült, ugyanakkor, mintegy mellékesen, a kommunizmus politikai berendezkedésének pozitív értékeléséhez is.

A jelenség munkásoktól begyűjtött elbeszélésekkel is alátámasztható, ezek az elbeszélések ugyanis véleményem szerint egy lényeges antropológiai átalakulást is megmagyaráznak – az osztálytudat alakulását. Az említett elbeszélések megmutatják azt, ahogyan a fizikai munka felsőbbrendűségének elve, az ennek tulajdonított, korábban szokatlan figyelem és jelentőség mintegy újjáalakította a munkás lelki berendezkedését. A munkáséletrajzok egyenként is jelzik azt, ahogyan megtörtént az átmenet a favorizált osztály státusa felé.

A gyakran villanyáram nélküli falut, népes családot, cifra nyomorúságot maga mögött hagyó újdonsült munkás rövidesen olyan előnyöket élvezhet, amelyek feledtetni képesek vele az esetleges hátrányokat is, hiszen ott, ahonnan érkezett, majdhogynem semmivel sem rendelkezett. Lakást utalnak ki számára és stabil munkahelyet, gáztűzhelye és fürdőszobája van a lakásban, villanyárama és havi fix jövedelme – származása mindennek elérésében favorizálja őt. A fizikai munkát, amelyet végez, dicséri a sajtó, az irodalom és a zene, cserében a teendője csupán annyi, hogy tisztelje és csodálja azokat, akik őt idáig juttatták, és hogy gyűlölje azokat, akik szemben állnak velük. [...]

„A kizsákmányoló osztályok hatalmának megdöntését követően, a kapi-

talista termelési összefüggések felszámolásával az ipar, a bányászat, a szállítás stb. terén létrejöttek annak feltételei, hogy a fizikai és szellemi munka közötti érdekellentétek is megszűnjenek. A népi hatalom lehetőséget biztosított a régi szakembereknek, mérnököknek, agronómusoknak, orvosoknak, tanároknak stb. arra, hogy a továbbiakban ne a kizsákmányoló osztályok hasznára tevékenykedjenek, mint a múltban, hanem a nép érdekeit tartva szem előtt, a dolgozók jólétéért és felvilágosításáért. A Párt lankadatlanul dolgozott és dolgozik a régi szakemberek marxista-leninista ideológia szellemében történő átképzésén.⁵⁴ Az idézett újságcikk úgy mutatja be a szakemberek átképzését, mint egy számukra nyújtott esélyt, ahhoz hasonló módon, ahogy Constantin Drăgușanu^{*} számára is adottá válik az esély, hogy sokat dolgozzék morális meggyőződéseinek szabadságáért cserébe.

A *Lupta de clasă* cikke jól érzékelteti a képzés összes társadalmi osztályra kiterjedő jellegét. Marx és Engels modelljéhez képest ugyanakkor mások voltak ennek az antropológiai formálásnak az eszközei. A „vad proletár” marxista mítoszának dekonstrukciója hallgatólagosan és gyorsan történt. A munkásosztály hamarosan saját, eredeti kultúrájú és eredeti nevelési elvekkel rendelkező osztállyá változott. „Attól az elvtől vezérelve ugyanakkor, mely szerint nem építhető új gazdaság és új kultúra új káderek nélkül, valamint figyelembe véve az ország fejlődésének viharos gyorsasága miatt fellépő megnövekedett káderszükségletet, a Párt nagy erővel dolgozik egy új értelmiségi réteg felkészítésén, amelyik a munkásosztály soraiból származik, és amely elkötelezett a munkásság ügye és a szocializmus építésének ügye iránt. A régi szakemberek átképzése és egy új értelmiségi réteg kinevelése a kulturális forradalom lényegi aspektusa, és a Párt és a kormány egyik legalapvetőbb feladata a kapitalizmusról a szocializmusra való áttérés kiteljesítésekor.”⁵⁵

Ebben a kontextusban hazai mítoszok is körvonalazódtak. A proletárdiktatúra mentális szinten való megszilárdításához a propaganda által létrehozott mitikus történeteket használták, hogy az osztálytudathoz szimbolikus, transzcendens értékelésmód társítódjék. A kommunisták kihasználják a politikai miszticizmus eszköztárát a doktrínájuk által hangsúlyozott ateizmus ellenére is. Elfedett vallásos tapasztalatról van itt szó tulajdonképpen, amit pontosan a hagyományos vallásosság tagadása leplez, és amelyre a keresztény értékek kommunista értékekkel való behelyettesítése jellemző, amelyek viszont ugyanazt a funkciót töltik be – a hívek számára kijelölik az abszolút jó felé vezető utat, és ugyanakkor a hatalomból való részesedést is megkönnyítik és szabályozzák, rítuszerű struktúrájú gyakorlatok révén.

A romániai munkásosztály vezetői a kiválasztottak, és ebben a történelmi pillanatban ők azok a közvetítők, akiket keresztül a lakosság részesülhet a szocializmus által megtestesített abszolút jóból. A sztálinizmus rövidesen kisajátítja a kommunista értékhierarchiát, és demiurgoszi szerepet szán magának. A román némenklatúra tagjainak életpályáját az állami berendezkedés belülről mitizálta, kívülről pedig azok a tömegek, amelyekre vezetőkként erős hatást gyakoroltak. Az 1989-es romániai forradalom óta eltelt időszakban ezeket a kommunista mítoszokat kisebb-nagyobb mértékben dekonstruálta a szakma, ugyanakkor a kollektív emlékezetben és főként a nyilvános megemlékezésekben továbbra is felbukkannak mítosztöredékeként funkcionáló történetek Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Lucrețiu Pătrășcanu és mások kapcsán.

„A lágerben a pártszervezet vezetőisége, amely Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Gheorghe Apostol, Nicolae Ceaușescu, Alexandru Drăghici elvtársakból állt, jól előkészítette az akcióba lépést, és tevékenységük egyre intenzívebbé vált. Nem egyszerűen a

^{*}A tanulmányíró egyik munkás interjúalánya – a ford.

»fogságból való szökés« volt a terv lényege, hanem valami ennél sokkal fontosabb – hogy a párt küzdelmeibe a leg-
rátermettebb és leginkább elkötelezett
káderek kapcsolódjanak be, most már a
börtönök falain kívül.”⁷ Ez a kommunizmus romániai megszilárdulásához vezető mozgalom irodalmi megjelenítése természetesen, amelynek kulcsememénye 1944. augusztus 23. Gheorghiu-Dej szökésére az augusztus 12-éről 13-ára virradó éjszakán került sor, jól megtervezett forgatókönyv szerint, amint azt Corneliu Leu elbeszéli: „A kijelölt időpontban (21 óra előtt öt perccel), amikor, mint tudtuk, őrségváltásra kerül a sor, a szögesdrót kerítés alatt ketten bújtak át. Elsőként Ion Vidrașcu elvtárs volt, aki azt a feladatot kapta a lágerbeli pártszervezettől, hogy minden körülmények között védelmezze Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtárs életét... Első alkalommal történt, hogy a takarodó jelzését a láger kerítésén kívülről hallották.”⁸

Ugyanennek az eseménysornak egy másik epizódját így jeleníti meg az egyik résztvevő Lavinia Betea interjúkönyvében: „...hajnali három óra körül érkeztem a megbeszélte helyre. A temetőben már nem volt senki, de a szögesdrót kerítés át volt vágva, körös-körül pedig csend. Ebből arra következtettem, hogy Dejneknél sikerült kijutnia. De vajon hol találom meg őt? Arra gondoltam, csak annál az utcai járőrnel lehet, aki a találkozóhelyként kijelölt sírnál várt rá. Már alaposan kivilágosodott, mire odaértem. A férfi azt mondta, Dej egy szomszédos helyiségben van, gyorsan be is mentem oda, anélkül, hogy hosszan beszélgettünk volna. Dej éppen aludt, amikor beléptem. A szökés megkönnyítéséért tisztí egyenruhát viseltem, és dús bajuszt is növesztettem az utóbbi időben, hogy kevésbé legyen felismerhető – Dej sem látott még korábban ilyen bajusszal. Ahogy ott aludt, a szökés izgalmától feszült idegekkel, a belépés zajára egyenesen rám vetette magát. Kezébe kés volt, valószínűleg a szökés során esetleg adódó váratlan helyzetekre tartogatta. Arra

gondolhatott, hogy az üldözői közé tartozom, ahogy nekem ugrott. De felismert még időben... »Gyerünk, indulás!«, mondtam aztán, és útra keltünk.”⁹

Ion Gheorghe Maurer beszámolójára az elbeszélte eseményekhez képest közel ötven évvel később kerül sor, 1993-ban. A részletező elbeszélésmód egyik lehetséges magyarázata, hogy Maurer ezt a történetet gyakran mesélhette a „kivételezett szemtanúk” körében (Lavinia Betea nevezi így az 1944–1965 közötti kommunista politikai elit tagjait), de természetesen annak a következménye is lehet, hogy maga az elbeszélő már a történetek idején nagy jelentőséget tulajdonított az eseményeknek, és ezért ezek szokatlan élességgel raktározódtak el emlékezetében. Mindkét elbeszélést, de különösen Corneliu Leu regényét olvashatjuk az olasz ellenállási mozgalomról szóló művek kontextusában, hiányzik belőlük ugyanakkor Vittorini drámaisága, Cesare Pavese *Hold és a máglyák* című regényének mélységei vagy Italo Calvino miszticizmusa, amellyel *A pók-fészek ösvényében* találkozhatunk. Ugyanakkor ez a Gheorghiu-Dej köré szőtt mítosz reprezentatív irodalmi kifejeződése a Ceaușescu-korszakban. A regény első kiadása 1979-ben jelenik meg, 30 000 példányban, és kétszer kerül újrakiadásra, 1984-ben és 1989-ben.

A második elbeszélés őrzi a szóbeli jelleget – az egymást követő gondolatok adják inkább szervezőelvét, és nem annyira egyfajta irodalmi forma. Az egyik legmozgalmasabb epizódhoz érkezve például megfigyelhető egy olyan frazéma használata, amelyik általában szóbeli elbeszélésekben, esetleg népmesékben szokott felbukkanni: „ahogy ott aludt”.¹⁰ Az ezt követő szövegrész („a szökés izgalmától feszült idegekkel”, amelyet „a belépés zajára” szókapcsolat követ) azt jelzi, hogy az emlékezet folyamata nem egyfajta művészi kifejezőmód logikájához alkalmazkodik, hanem annak az igényéhez, hogy a felidézett tényekhez rendelődjenek szavak és kifejezések. Az elbeszélésben felbukkannak olyan események

is, amelyekről az elbeszélten jelenben a narrátornak még nem lehetett tudomása, de amelyek a múlt bemutatásakor mégis a történésorhoz tartozóként jelennek meg. A narrátor például Dej feszültségéről beszél, és ezt a szökési izgalmaknak tulajdonítja, de erre legfeljebb Dej reakciójából („rám vetette magát”) utólag következtethet vissza.

A szökésepizód leírása az ezt követő események sematikus bemutatásával zárul: „Ezután visszatértünk Bukarestbe. Két-három hétig bujkáltam, egészen 1944. augusztus 23-áig, amikortól már szabadon mozoghattam, és nem kellett attól tartanom, hogy dezertőrként agyonlőnek. Bejöttek az oroszok az országba, és Dej és övéi pályája elkezdett felfelé ívelni. Rövid idő elteltével hívtak engem is, hogy segítsen a munkáját.”¹⁰

öltözetben. Elhelyezkedése a képen egyben a hatalmi berendezkedésben elfoglalt pozícióját is illusztrálja, ugyanakkor a romániai kommunizmus mitológiájában elfoglalt helyét is. A fényképezőgép perspektívája felől nézve pontosan Sztálin és Gheorghiu-Dej között helyezkedik el. Az óriási Sztálin-figura a háttérben ugyancsak emblematisz az akkori valós politikai helyzetet tekintve – mintha a téren összegyűlt tömeget köszöntené, ugyanakkor mintegy felügyeli az ünnepi esemény rendben történő lefolyását.

A Román Munkáspárt vezetője, Gheorghe Gheorghiu-Dej élettörténete is hamarosan mitizálódik, a Sztálinéhoz hasonlóan. Azok a politikusok, akik személyesen ismerték, igen gyakran csodálattal és tisztelettel idézik fel

A képen: Gheorghiu-Dej beszél a bukaresti Győzelem téri gyűlésen, a nők nemzetközi napja alkalmából. Az emelvényen látható további személyek: C.I. Parhon, Petru Groza, Ana Pauker, Vasile Luca, Lothar Rădăceanu, Iosif Chişinevschi. (1950. március 8.) Jelzet: 30(18)/1950

A mellékelt kép az Országos Levéltár online, a romániai kommunizmusnak szentelt fotóarchívumából származik. Jól jellemzi a romániai politikai helyzetet a Dej-féle vezetés időszakában. Gheorghiu-Dejt körülveszik a korabeli nómenklatúra tagjai. Háta mögött jó lépésnyire Ana Pauker látható, a Sztálinéra emlékeztető, katonai jellegű

alakját – ez jól kiolvasható Lavinia Betea Silviu Brucannal, Ion Gheorghe Maurerrel, Alexandru Bârlădeanuval, Paul Sfetcuval és másokkal készített interjúiból. Lucian Boia összefoglalásában így hangzik az egyik narratíva: „Paul Sfetcu egy olyan történetet említ fel, amely mintha az Ezeregyéjszakából származna, a bagdadi kalifát, Harún-al-

Rasídot megidéző mesék közül. Dej inkognitóban látogat el egy craiovai piacra, ahol szóba elegyedik egy paraszttal. Ez azt mondja neki, hogy nem iratkozott be a kollektívbe, és nem is áll szándékában efféle tenni. »Oda csak a tudatlanok, az ostobák és a lusták lustái jelentkeznek.« Ahogy Dej, kissé ingerülten, elkezd felvilágosítani, az oltyán leugrik a szekeréről, s nagy hangon kezd jajgatni: »Jaj, miket beszélek a mutuj fejemmel! Most tönkretettem magam.« Dej mosolyogva kérdi: »Mi a baj? Ártottam neked valamivel?«; »Jaj, eszembe jutott, válaszol az oltyán, láttam magát a pannókon. Nem beszéltek többet semmit. Miket mondok itt a mutuj fejemmel... Maga most tönkretesz engem!«, ismételteti. Hogy megnyugtassa, Dej biztosítja róla, hogy nem kell félnie senkitől, a helyi hatóságok sem fogják bántani, hiszen csak két ismeretlen közti beszélgetés zajlott, őszinte eszmecsere.”¹¹

Ugyanúgy, ahogy a szovjet vezetők esetében is, Dej „emberi arcának” megjelenítése egy olyan alternatív portré kialakítására szolgál, amely különösen a politikai karrierjük lezárulása után válik szélesebb körben nyilvánossá (ahogy Sztálin, Dej vagy Pauker esetében is történt), vagy a glasznosztj és a peresztrojka politikája idején. A közönség természetesen mindenkor fogékony volt az effajta elbeszélések iránt, amelyek a közszereplők magánéletéről szóltak.

A tematikus mintázat alapján az elbeszélés leginkább mégis a más történelmi személyiségeket (például Alexandru Ioan Cuzát) vagy a természetfeletti vel való találkozást megjelenítő történetekre emlékeztet. Inkább anekdotaszerű elbeszélésről van szó, mint városi legendáról, hiszen a humoros jelleg elsősorban az anekdoták sajátossága. De akár ismert forrásból, ismert szerzőtől, akár anekdotaszerűen, forrásuktól elszakadva terjednek, igen széles körben hatnak ezek az elbeszélések.

Mândra Gheorghiu elbeszéléseinek természetesen nem lehetett akkora hatásuk, mint Sztvetlana Allilujeva em-

lékiratainak, de Dej unokájának visszaemlékezései jórészt ugyanúgy egy alternatív, érzelmi telítettségű kép kialakítását célozzák, mint Sztálin lányának memoárjai, és mindkettő nagymértékben szembehelyezkedik azzal a képpel, amelyet a közösségi emlékezet a kommunista vezetőkről őriz. A Dej-unoka elbeszélési stratégiáját nem kell hamisításnak tekintenünk, inkább a szubjektivitás kihagyásokkal működő változatát kell látnunk benne. Mândra Gheorghiu inkább a nagyapáról beszél, és nem a politikusról. Úgy mutatja be a családi erőterben mint szerető nagyapát, de ugyanakkor mint olyan apát, aki nem mindig bír megbirkózni a családi problémákkal. „Gyermekkoromat főként vele töltöttem. Anya néha elutazott, de ő mindig jelen volt. [...] Nagy tiszteletet ébresztett bennem az, ahogyan kezelni próbált néhány konfliktust, és ahogyan Anyát néha pontra tette. De volt úgy, hogy nem tudta elérni, amit akart, és ilyenkor nagyon elkeseredett. Előfordult, hogy veszekedésre került sor, és ilyenkor, amúgy diszkrétén, a nővéreihez ment aludni éjszakára.”¹²

A Mândra Gheorghiuval folytatott beszélgetésekből kirajzolódik egy mítosz, és lebomlik egy másik. Gheorghiu-Dej „emberi” arcának előtérbe állítása totálissá válik, és a bátor, harcias és ugyanakkor diplomatikus vezető mítosza, akinek erkölcsi integritása olykor már saját érdekeit veszélyezteti, aki szereti családját és hazáját, aki töretlenül hisz politikai ideáljaiban, ebben az elbeszélésben az anya, tehát Lica Gheorghiu portréjával kerül szembe. A zarnoki vonásokat Lica testesíti meg, illetve második férje, Rădoi, és persze mindazok Dej környezetéből, akik kihasználták őt, és akik, mint Mândra Gheorghiu mondja, „bizony be-becsapták őt... a bőre alá is beférkőztek volna sokan közülük”.¹³

A Dej politikai énjére vonatkozó megjegyzések felmentik a hős nagyapát, és áruállással vagy tisztátalan szándékokkal, ügyködéssel vádolják a többieket. „Voltak neki olyan emberei, akiket azért emelt vezető pozícióba, mert

[...] egy korábbi életszakaszában mellette álltak. [...] Sokukat később már megvetette, mert [...] teljesen gerinctelenül viselkedtek.”¹⁴

Dej biográfiájáról csak keveset mond ez a visszaemlékezés. Az elbeszélőnek nincs sok mondanivalója dédszüleiről (tehát Dej apjáról és anyjáról), felbukkan viszont néhány adat Gheorghiu-Dej lánytestvéreiről, akiket a pártfőtitkár „hivatalos életrajzai” korábban nem emlegettek. Mândra Gheorghiu beszámolója szerint egyébként a valós életben is meglehetősen marginalizált szereplők maradtak, hiszen Lica „távol tartotta őket” Dejtől. Különösen Gheorghiu-Dej illegalitásbeli tevékenysége idején játszottak fontos szerepet, egyiküket még le is tartóztatták és megkínózták, mert elcsípték, amint információkat közvetít a börtönbeli és szabadlábon levő illegális kommunisták között.

Egészen más kép rajzolódik ki természetesen az olyan visszaemlékezésekből, mint amilyen a Sorin Tomáé, aki a központi pártlap, a *Scinteia* (Szikra) főszerkesztője volt az 1947–1960 közötti időszakban. Emlékiratai izgalmas forrást jelentenek a közelmúlt történéseinek megértéséhez. Az általa betöltött funkció olyan információkhoz való hozzáférést tett számára lehetővé, amelyek igen gyakran nemzeti jelentőségűek voltak, de nem feltétlenül publikusak. Gheorghiu-Dej bizalmas köréhez tartozott, azok közé, akik otthonában is felkeresték a kommunista vezetőt, és akikkel Dej Mândra Gheorghiu beszámolója szerint gyakran órákig sétálgatott és beszélgetett a ház kertjében.

„Nem tudom, Gheorghiu-Dej olvasta-e Machiavellit vagy sem, de mindenestre mesteri módon alkalmazta módszereit az ellenfeleivel való leszámolás

során és egyes távlati célok megvalósításakor egyaránt. Soha nem fedte fel terveinek minden vonatkozását mások előtt, és főleg nem avatott be másokat a végső cél mibenlétébe. A megvalósítás minden egyes szakaszához szövetségeket választott magának, akiket beavatót ugyan, de mindig csak részlegesen; a következő fázisban így könnyedén és gyakran cserélhette le szövetségeseit. [...] Azokat, akikre már nem volt szüksége, vagy akik kényelmetlenekké váltak számára, két lábbal rúgta ki utólag, ahogy velem is tette. Hosszú éveken keresztül, hihetetlen szívóssággal követte és vitte sikerre Gheorghiu-Dej azt a ravasz politikát, amelynek egyik célja a Románia Szovjetuniótól való függésének minimumra csökkentése volt, másik célja pedig mindenfajta politikai liberalizáció megakadályozása – ez utóbbi különösen a Hruscsov-korszakban és a magyarországi 1956-os forradalom idején vált időszerűvé.”¹⁵

Sorin Toma kommunista karrierje az illegalitás éveiben kezdődik, és 1960-ban zárul, amikor koholt vádak alapján kizárják a Pártból és természetesen a *Scinteianál* betöltött funkciójából is. Mint sokan mások, akik hasonló helyzetbe kerültek az idők folyamán, Toma részletesen beszámol a meghökkenés, a sokk és az azt követő érzelmi hullámszó folyamatáról, amelyet a végső döntés kimondása előtt élt meg. Mindvégig bizonyos volt benne, hogy a helyzete tisztázódik, nem is gondolt más végkifejletre, és meg volt győződve arról, hogy azok, akiket tizenöt éven keresztül meggyőződéssel szolgált, nem vonják meg tőle bizalmukat. Nem így történt: ő tehát a „csalódottak” prototípusának egyik legfontosabb képviselője a korszakról zajló diskurzusban.

Balázs Imre József fordítása

■ **JEGYZETEK**

1. Idézi Adrian Cioroianu: *Lumina vine de la răsărit*. In: Lucian Boia (red.): *Miturile comunismului românesc*. Editura Nemira, Buc., 1998.
2. *Lupta de clasă* 1954/5. 102.
3. *Lupta de clasă* 1954/8. 92.
4. *Lupta de clasă* 1954/8. 92.
5. Uo. 78.
6. Corneliu Leu: *Romanul unei zile mari*. Ed. Albatros, Buc., 1979. 261.

7. Uo. 263.
8. Lavinia Betea: *Maurer și lumea de ieri : mărturii despre stalinizarea României*. Editura Ioan Slavici, Arad, 1995. 89.
9. Az eredetiben: „cum dormea el” – a ford.
10. Betea: i. m. 90.
11. Lucian Boia: *Un mit Gheorghiu Dej?* In: *Miturile comunismului românesc*. 366.
12. Lavinia Betea: *Povestiri din cartierul Primăverii*. Curtea Veche, Buc., 2010. 25–26.
13. Uo. 27.
14. Uo.
15. Sorin Toma: *Privind înapoi. Amintirile unui ziarist comunist*. Editura Compania, Buc., 2004. 25.

